

“ΕΛΛΗΝΟΡΩΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ”: Ευσταθεί ένας τέτοιος όρος;

Κώστας Μαντάς

Δρ Αρχαίας Ιστορίας Πανεπιστημίου Bristol

Οι ιδεολογικές χρήσεις του κλασικού παρελθόντος κατά τη μετακλασική εποχή (3ος π.Χ.- 3ος μ.Χ. αι.) είναι το θέμα που θα πραγματευτούμε.

Ο όρος “ελληνορωμαϊκός πολιτισμός” χρησιμοποιείται ευρύτατα στην ορολογία της ιστοριογραφίας για να δηλώσει το πολιτισμικό αμάλγαμα που προήλθε από τη συνάντηση της ρωμαϊκής δύναμης και του ελληνικού πνεύματος. Έχουμε συνηθίσει να θεωρούμε ως αυταπόδεικτη τη θέση ότι ο ελληνικός πολιτισμός είναι το θεμέλιο του νεότερου δυτικού πολιτισμού, όμως φαίνεται ότι είναι ορθότερη η άποψη σύμφωνα με την οποία ο δυτικός κόσμος υιοθέτησε τη ρωμαϊκή εκδοχή του ελληνικού πολιτισμού: η λατινική είναι η μητέρα των περισσότερων ευρωπαϊκών γλωσσών, το δίκαιο των ευρωπαϊκών κρατών βασίστηκε στη σύνθεση του ρωμαϊκού δικαίου και γερμανικών φυλετικών κωδίκων, ενώ το πολίτευμα των Η.Π.Α. με την πολυπολιτοκρατία του, τη σχεδόν μοναρχική εξουσία του Προέδρου και την ισχυρή Γερουσία (Senate) μας υπενθυμίζει ότι, παρά τις διακηρύξεις των Πατέρων του Αμερικανικού Έθνους (1776), η Β. Αμερική επέλεξε ως πολιτειακό πρότυπο τη Ρώμη και όχι την αρχαία Αθήνα¹.

Ακόμα και η ονοματοθεσία των τοποθεσιών των αμερικανικών πολιτειακών οργάνων (π.χ. Καπιτώλιο) μαρτυρεί τη ρωμαϊκή επιρροή. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι η Γερμανία ήταν εκείνη η δυτικοευρωπαϊκή χώρα που επέλεξε να γίνει το φυτόριο των κλασικών σπουδών, κατά τον 19ο αιώνα, για πολιτικούς λόγους (ο πολιτικός κατακερματισμός του γερμανικού εδαφικού χώρου πριν από τη συνένωση, την οποία επέβαλε ο Βίσμαρκ στα τέλη του 19ου αιώνα, ενουούσε τη σύγκριση Γερμανίας και αρχαίας Ελλάδας· επίσης, η εχθρότητα Γερμανίας-Γαλλίας εξελίχθηκε και σε εχθρότητα Γερμανίας-Ρώμης, με αποτέλεσμα να προτιμηθεί από τους Γερμανούς λογίους η μελέτη της αρχαίας Ελλάδας και όχι της Ρώμης)².

Ωστόσο, θα ήταν παράλογο να αρνηθεί κανείς τη σχέση που δημιουργήθηκε μεταξύ Ρώμης και αρχαίας Ελλάδας, από τον 3ο π.Χ. αιώνα, και που εξελίχθηκε σε ένα πολυσύνθετο πολιτισμικό αμάλγαμα. Όσο και αν κολακέυι τους Νεοέλληνες το γνωστό ρητό ότι η Ελλάδα “υποδούλωσε το αγροτικό Λάτιο με το πνεύμα της”, η πραγματικότητα, ή τουλάχιστον τα θραύσματά της που ανιχνεύουμε μέσα από πηγές του ελληνιστικού και του ρωμαιοκρατούμενου χώρου, αφήνεται μια διαφορετική ιστορία.

Η ελληνιστική και κυρίως η ρωμαϊκή Ελλάδα δεν συγκινούσαν τους Έθνους ιστορικούς, ως το 1940, όταν ο διαπρεπής Βρετανός ιστορικός Α. Η. Jones εξέδωσε το μνημειώδες έργο του *The Greek city from Alexander to Justinian* (Oxford, 1940). Τις τρεις τελευταίες δεκαετίες, όμως, εκδόθηκαν αρκετά έργα

ξένων ιστορικών, που μελέτησαν πολύπλευρα την ελληνιστική ιστορία³. Η εξήγησή είναι απλή: η Ελληνιστική εποχή θυμίζει αρκετά το σύγχρονο κόσμο, καθώς στην ελληνιστική ιδέα της “οικουμενικότητας” αντιστοιχεί εκείνη της “παγκοσμιοποίησης”, ενώ στην ελληνιστική “κοινή” αντιστοιχεί η αγγλική ως η σύγχρονη

lingua franca (τηρουμένων βέβαια των αναλογιών). Πάντως, η ρωμαϊκή Ελλάδα δεν προκαλούσε, ως πρόσφατα, ανάλογο ενδιαφέρον. Η Αμερικανίδα αρχαιολόγος S. E. Alcock, στον πρόλογο του βιβλίου της *Graecia Capta: The landscapes of Roman Greece* (Cambridge, 1993), αναφέρει ότι “έναν σίγουρο δρόμο για

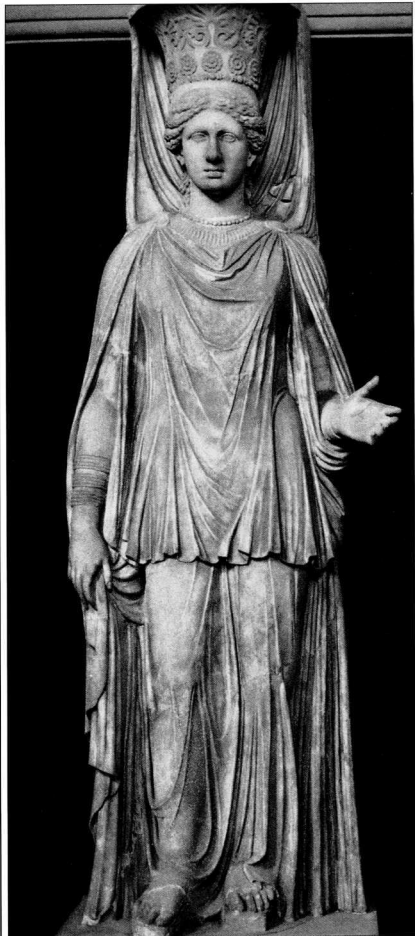
Καρυδιές του Ερεχθείου.
Κλασική ελληνική τέχνη.

να εξασφαλίσει ένας αρχαιολόγος την αφάνεια (!) είναι να διαλέξει ένα κοινωνικό θέμα από την Ελλάδα του 3ου-4ου μ.Χ. αιώνα⁴. Οι λόγοι είναι γνωστοί: χωρίς πολιτική αυτονομία και πρωτότυπη πολιτισμική παραγωγή η ρωμαϊκή Ελλάδα ήταν *terra incognita* για τους αρχαιολόγους και τους ιστορικούς της αρχαιότητας, ως την εμφάνιση νέων ιστοριογραφικών ρευμάτων, που ευνοούσαν τη μελέτη κοινωνικών θεμάτων.

Οι Έλληνες ιστορικοί, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν έχουν συνεισφέρει όσο θα έπρεπε στην ανάπτυξη της μελέτης της ελληνιστικής και ρωμαϊκής ιστορίας, γιατί οι ιδεολογικές ανάγκες του νεοελληνικού κράτους εξυπηρετούνταν καλύτερα από τη μελέτη της κλασικής Ελλάδας. Όσο για τα σχολικά εγχειρίδια και τους συγγραφείς τους, η αρχαία ελληνική ιστορία σταματάει στο 146 π.Χ. (με την καταστροφή της Κορίνθου). Ίσως οι παλαιότεροι ιστορικοί να μην μπορούσαν να ξεπεράσουν το τραύμα της οθωμανικής κατάκτησης, και γι' αυτό δεν θέλησαν να ασχοληθούν ιδιαίτερα με την αφανή και υπόδουλη ελληνιστική και ρωμαϊκή Ελλάδα. Ακόμα και όταν έγραφαν ελληνιστική ιστορία προτιμούσαν να αφηγούνται την πλούσια σε αυλικές ίντριγκες ιστορία των ελληνιστικών βασιλείων της Ανατολής και όχι την πεζή και μίζερη πραγματικότητα παρηκμασμένων ελληνικών πόλεων, ούτε των ελάχιστα μελετημένων Συμπολιτειών (Αχαϊκή, Αιτωλική)⁴.

Αξίζει όμως τον κόπο να εξετάσουμε το πώς έβλεπαν οι σύγχρονοι των γεγονότων Έλληνες διανοούμενοι τους Ρωμαίους. Η πιο έγκυρη πηγή για τη δραματική κορύφωση της συγκρούσης Ρωμαίων και Ελλήνων τον 2ο π.Χ. αιώνα είναι η ιστορία του Πολύβιου, αριστοκράτη πολιτικού από την Αχαϊκή Συμπολιτεία, που ζυμώθηκε με τη ρωμαϊκή κοινωνία κατά τη μακρόχρονη ομηρία του στη Ρώμη⁵. Ο Πολύβιος έγραψε την ιστορία της ρωμαϊκής εξάπλωσης στην Καρχηδόνα, την Ιταλία και την Ελλάδα, σε ένα στρυφνό λογοτεχνικό στυλ και υπό ρωμαϊκό πρίσμα, πράγμα φυσικό

για έναν αριστοκράτη που έζησε για τόσο μεγάλο διάστημα στη Ρώμη. Σύμφωνα με τον Α. Momigliano, ο Πολύβιος να μην ταυτίστηκε με τη ρωμαϊκή επιτυχία, αλλά χωρίς να απολέσει το ενδιαφέρον του για τους Έλληνες: εξέφρασε επίσης την πικρία του για τις ρωμαϊκές ωμότητες, όπως η καταστροφή της Κορίνθου το 146 π.Χ.⁶. Διαμετρικά αντίθετη είναι η άποψη του Κ. Σιμόπουλου, που ως "εραστήχνης" ιστορικός, δε νιώθει την ανάγκη να αποτίσει φόρο τιμής στους αρχαίους συγγραφείς, και έτσι ασκεί αστηγόρατη κριτική στον Πολύβιο και στον Ποσειδώνιο για τη ρωμαιοφιλία τους⁷.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη στάση της ελληνοιστικής διανοήσης απέναντι στο ρωμαϊκό πολιτισμό έχει το μοναδικό σωζόμενο ποίημα της ποιήτριας Μελινούς, "Ύμνος στη Ρώμη", όπως αναλύεται φιλολογικά και ιστορικά από τον C. M. Bowra⁸. Η γλώσσα και το μέτρο του είναι αρχαϊζόντα (στο στυλ του 6ου π.Χ. αιώνα), κάτι που δε συνηθιζόταν σ' εκείνη την εποχή, ενώ οι μυθολογικές αναφορές του αποσκοπούν στην ιδεολογική προπαγάνδα της ρωμαϊκής δύναμης. Η Ρώμη, για παράδειγμα, παρουσιάζεται προσωποποιημένη ως κόρη του Άρη (ο οποίος δεν είχε άλλες κόρες από τις Αμαζόνες, γνωστές για την πολεμοχαρή τους διάθεση), και έτσι υπενθυμίζεται στους σύγχρονους της ποιήτριας ότι η Ρώμη είναι ένας ισχυρότατος αντίπαλος⁹.

Στην ελληνοιστική Αθήνα η Ρώμη λατρευόταν μαζί με τον Διόσκου και τις Χάριτες¹⁰, ενώ στη Ρόδο είχε στηθεί ένα πελώριο άγαλμα του ρωμαϊκού λαού στον ναό της Αθηνάς¹¹. Η ρωμαϊκή δύναμη είχε γίνει γνωστή στους Έλληνες πριν από την οριστική τους υποδούλωση. Ενώ ο ελληνοϊστικός κόσμος ήταν διαιρεμένος σε ασθενικές πόλεις-κράτη, σε φιλοπόλεμες Συμπολιτείες και σε βασιλεία, η Ρώμη, έχοντας ξεκινήσει από ασήμαντος αγροτικός συνοικισμός, συνέενωσε με τη βία τις παλικές πόλεις στο πολιτικό της σώμα, ενώ συνέτριβε με απίστευτη σκληρότητα κάθε αντίπαλό της. Για παράδειγμα, στη διάρκεια ενός από τους ιουδαϊκούς εμφύλιους πολέμους οι ρωμαϊκές δυνάμεις, που υποστήριζαν τον βασιλιά Ηρώδη, όταν κατέλαβαν την Ιερουσαλήμ επιδόθηκαν σε όργιο σφαγής του πληθυσμού, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, σε τέτοιο βαθμό, ώστε ο Ηρώδης φοβήθηκε ότι θα μείνει χωρίς υπηκόους¹². Κανένας ελληνοιστικός στρατός δεν μπορούσε να αναμετρηθεί νικηφόρα με τις ρωμαϊκές λεγεώνες στο πεδίο της μάχης.

Προς το τέλος της Ελληνοιστικής εποχής, όταν οι δυνάμεις του Αντώνιου και της Κλεοπάτρας συνετρίβησαν στη ναυμαχία του Ακτίου το 31 π.Χ., η αιτία ήταν, πιθανότατα, η αδυναμία του ζεύγους να συγκεντρώσει πολυάριθμο και ισχυρό στρατό, που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τη φοβερή πολεμική μηχανή του ρωμαϊκού κράτους. Και όμως, Έλληνες ιστορικοί των αυτοκρατορικών χρόνων ρίχνουν όλα τα βάρη στην Κλεοπάτρα και στην υποτιθέμενη δειλία της, που σφελετόταν: α) στο φύλο της β) στο "βαρβαρικό" (!) της καταγωγής της (βλ. Δίωνα Κάσσιο). Αυτή η οικοφάνηση της τελευταίας βασίλισσας των Πτολεμαίων είχε βέβαια προπαγανδιστικό σκοπό: έπρεπε να δοθεί έμφαση στη νίκη του Οκτάβιου Αυγούστου, θεμελιώ-

τή του ρωμαϊκού Imperium.

Αν αυτή ήταν η κατάσταση στα χρόνια που δεν είχε ακόμα επικρατήσει οριστικά η Ρώμη, εύκολα φαντάζεται κανείς τη συνέχεια στα χρόνια της Pax Romana. Ο Αύγουστος επέβαλε ένα νέο, μοναρχικό πολίτευμα υπό το πλάσμα της δημοκρατίας. Φρόντισε για την εγκαθίδρυση ολιγαρχικών καθεστώτων και φιλικών ηγεμονοπελατών του στις πόλεις και τα βασίλεια που κυριεύσε ή έδωσε στην σφαίρα της επιρροής του και προσπαθώντας να επιβάλει μια νέα κρατική θρησκεία καθώς και μια αυστηρή οικογενειακή ηθική στην άρχουσα τάξη της Ρώμης. Αυτός ο τελευταίος στόχος ήταν ο μόνος στον οποίο απέτυχε.

Ενώ οι Ρωμαίοι, συνθησμένοι στην res publica, αδυνατούσαν να δεχθούν τη θεϊκή ιδιότητα του αυτοκράτορα, οι ελληνικοί και ελληνόφωνοι πληθυσμοί της αυτοκρατορίας, συνθησμένοι στην απόδοση θεϊκών τιμών στους μονάρχες της ελληνιστικής εποχής, δεν είχαν ιδιαίτερο πρόβλημα να αφιερώσουν ναούς, αγάλματα και ιερείς στον αυτοκράτορα και στους συγγενείς του. Συχνά οι αυτοκράτορες απεικονίζονται ως ημίθεοι (όπως, για παράδειγμα, με τη μορφή του Ηρακλή) στα νομίσματα πόλεων της Μ. Ασίας¹³. Σε σειρά επιγραφών από τη Μ. Ασία καθώς και σε νομίσματα οι σύζυγοι των αυτοκρατόρων αποκαλούνται "νέα Ήρα" ή "νέα θεά Ήρα"¹⁴. Η συσχέτιση της εκάστοτε αυτοκράτειρας με τη θεά-προστάτιδα του γάμου, την Ήρα, υποδηλώνει την ιδεολογική χρήση της ελληνικής μυθολογίας για τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική προπαγάνδα. Την ίδια προπαγάνδα βρίσκουμε να αντανakλάται στην παραχώρηση τιμητικών τίτλων, όπως "νέα Πηνελόπη" ή "νέα Υπερίστρα" στις κυρίες της ελίτ της ρωμαϊκής Σπάρτης¹⁵.

Οι Έλληνες αριστοκράτες της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου βρέθηκαν σε θέση ανάλογη με τους φυλάρχους και τους τοπικούς ηγεμόνες των χωρών που έγιναν ευρωπαϊκές αποικίες κατά την ευρωπαϊκή αποικιακή εξέλιξη (15ος-19ος αιώνας): για να μη χάσουν την κοινωνική θέση και τον πλούτο τους, δέχθηκαν να συνεργασθούν με τους κατακτητές, χωρίς όμως να εγκαταλείψουν κάποιες παραδοσιακές αξίες. Διέφευγον ωστόσο από αυτούς στο ότι διατήρησαν πεισματικά την ελληνική γλώσσα και την πίστη τους σε μία κατευθεσία καταγωγή από τις ηρωικές μορφές του 5ου και του 4ου π.Χ. αιώνα. Ο E. L. Bowie, στο άρθρο του "Greeks and their past in the Second Sophistic"¹⁶, αναλύει με εκπληκτική οξυδέρκεια τις πολιτιστικές και ιδεολογικές αντιφάσεις των μορφωμένων Ελλήνων της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής εποχής. Οι συγγραφείς υιοθετούσαν αρχαϊκό ύφος και γλώσσα, ενώ η θεματολογία τους σφύριζε από το πλαίσιο του Ομήρου ή του "χρυσού αυάν" της Αθηναϊκής Δημοκρατίας.

Εμμεσοε πολιτικές αναφορές, υπό τη μορφή κίτοντας σε κάποιον σύγχρονο αυτοκράτορα, γίνονταν πότε-πότε διαμέσου διαλόγων μεταξύ Μ. Αλεξάνδρου και Διογένη του Κυνικού: μόνο αυτή η έμμεση, μεταμφιεσμένη κριτική μπορούσε να γίνει ανεκτή. Η αδιαφορία για τη σύγχρονη πραγματικότητα οφειλόταν στην ανυ-

παρξία αληθινής πολιτικής ζωής, που με τη σειρά της οδηγούσε στην παραγωγή ανούσιων, φορμαλιστικών λογοτεχνικών έργων¹⁷. Όταν το παρόν απογοητεύει, οι άνθρωποι στρέφονται προς το παρελθόν και κατασκευάζουν μια υμνωμένη εικόνα, προσπαθούν να μη αποδείξουν ότι η όποια αξία τους τούτ' έχει κληροδοτηθεί από ένδοξους προγόνους. Ο Bowie επισημαίνει το γεγονός της ονοματολογίας με αρχαϊζόντα ονόματα, που συχνά θέλουν να αποδείξουν μυθολογικούς δεσμούς ασήμαντων πολιτικά/πολιτισμικά, αλλά ανήθικων οικονομικά, πόλεων της Μ. Ασίας με την Αθήνα ή τη Σπάρτη¹⁸. Σε επιγραφές από τη Φρυγία (ένδοξο χώρα της Τροίας), απαντούν ομηρικά ονόματα, όπως, για παράδειγμα: Μενέλαος, Ιδομενέας, Ιφιάνασσα¹⁹. Ένα ανάλογο φαινόμενο αλλαγής χριστιανικών ονομάτων σε αρχαία ελληνικά στον άρρητα μορφωμένο πληθυσμό της Μ. Ασίας θα παρουσιαστεί ξανά στον 19ο αιώνα²⁰. Παρατηρούνται επίσης φαινόμενα δικαιολόγητης προνομίας και υψηλής κοινωνικής θέσης λόγω αναμφισβήτητα πλάσματικής καταγωγής, από τον Θεμιστοκλή: ένας υποτιθέμενος απόγονος του Θεμιστοκλή απολάμβανε ακόμη στο τέλος του 1ου μ.Χ. αιώνα τις τιμές που οφείλε στους απογόνους του Αθηναίου πολιτικού η Μαγνησία²¹. Επίσης η Αθηναία Νορμανιά, Πολυχαρμής, στην επιγραφή που αφιέρωσε για να τιμήσει τη μύηση της κόρης της, Ιουινίας Θεμιστόκλειας, στα Ελευσίνια μυστήρια ονομάζει τον εαυτό της απόγονο "γένους δαδοίχων" του Περικλή (!), του Κίμωνος (!) του Κόνωνα και του Μ. Αλεξάνδρου (!) (περί το 200 μ.Χ.)²². Η συγκεκριμένη κυρία διαλαλεί, μέσω της επιγραφής, τη μυθολογική, σχεδόν, καταγωγή της από τους περισσότερους πολιτικούς άνδρες τόσο του πρόσφατου όσο και του μακρινού παρελθόντος της Αθήνας, στην κώρη της κόρης της (Ιουινία) φανερώνει ότι ήταν παντρεμένη με άνδρα κάτοχο της ρωμαϊκής πολιτείας. Αυτή η περιεργή μείξη ελληνικών ονομάτων (που συχνά ήταν αρχαϊζουσας μορφής) και λατινικών cognomina υποδηλώνει μια πολιτιστική ώριμηση από την οποία λείπει η ισορροπία. Παρά τους εντυπωσιακούς τίτλους, τα ένδοξα ονόματα του πλούτου τους, αυτοί οι Έλληνες (ή απλά εξελληνισμένοι ευγενείς) ζούσαν υπό την αυστηρή κηδεμονία της Ρώμης: η αντιπάθεια του αυτοκράτορα ή του τοπικού εκπροσώπου του μπορούσε να τους οδηγήσει στην εξορία, τη φτώχεια ή το θάνατο. Σε περιπτώσεις μάλιστα, που η οικογένεια καταδικαζόταν σε damnatio memoriae, όλα τα μέλη της, ανεξαρτήτως φύλου και ηλικίας, έπρεπε να εκτελεσθούν²³.

Ένα άλλο πρόβλημα που παρουσιάζεται είναι το κατά πόσο ήταν Έλληνες, ή απλά εξελληνισμένοι γτόπιοι, οι ευγενείς πόλεις της ΝΔ. Μικράς Ασίας, ιδίως της Λυκίας και της Παμφυλίας. Οι τοπικές γλώσσες, όπως για παράδειγμα η λυκιακή, εξακολουθούσαν να μιλιούνται αλλά και να γράφονται στην υπαίθρο χώρα των συγκεκριμένων περιοχών, έως την πρώτη Βυζαντινή εποχή. Όμως οι επιγραφές των οστικών κέντρων, τόσο στα παράλια όσο και στην ορεινή ζώνη, ήταν γραμμένες στα Ελληνικά, που ήταν η επίσημη γλώσσα στη ρωμαϊκή Ανατολή, με εξαίρεση τις πόλεις που ήταν ρω-

Κορυφές της Ville Albani στη Ρώμη, Ρωμαϊκή τέχνη.

μαϊκές αποικίες. Τα ονόματα των ευγενών και των δύο φύλων είναι συνήθως λυκικά, αν και γραμμένα με ελληνικούς χαρακτήρες: για παράδειγμα, Κβαρούς, Κνείς, Όβριμος, Λάια. Αιγοί οι άνθρωποι είχαν αποδεχτεί τον ελληνικό πολιτισμό από τον 5ο π.Χ. αιώνα – ας μην ξεχνάμε, λόγου χάριν, ότι η μητέρα του Ηρόδοτου ήταν καρκική καταγωγή – και στη συνέχεια πέρασαν στη ρωμαϊκή κυριαρχία. Συχνά αυτοί οι εξελληνισμένοι ντόπιοι άφησαν πίσω τους εξαιρετά δείγματα της ελληνικής γραμματικής. Ο Σύρος Λουκιανός υπήρξε ο συγγραφέας δεκάδων σατιρικών λόγων, όπου συνθέως ασκείται κριτική κοινωνικού αλλά όχι πολιτικού τύπου εναντίον υπερφίλων αθλητών, ελαφρομυαλών και πλούσιων γυναικών, πνηρών τυχοδιωκτών και θρησκευτικών αγυρτών (2ος μ.Χ. αιώνας). Και όμως, ακόμα και αυτοί αφιερώνουν δύο διαλογικούς του δοκίμια για να εκθεώσουν τα φυσικά και πνευματικά προσόντα μιας γυναικός από τη Σμύρνη, που διεκδικεί μια υποσημείωση της ιστορίας ως παλλακίδα του αυτοκράτορα Βέρου. Φυσικά ο Λουκιανός δεν μπορούσε να βρει καλύτερο λογοτεχνικό πρότυπο για την Πάνθεια, την αυτοκρατορική παλλακίδα, από τη θρυλική Ασπασία, την ερωμένη του Περικλή. Δεν παραλείπει να υπογραμμίσει ότι το πορτρέτο της Πάνθειας είναι ωραιότερο και μεγαλύτερων διαστάσεων από εκείνο της Ασπασίας, υπονοώντας έτσι ότι η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία ήταν ισχυρότερη και ποιοτικά ανώτερη της Αθηναϊκής²⁴. Ακόμη και ένας διανοούμενος με κριτική στάση απέναντι στην κολακεία δεν ήταν υπεράνω του να κολακείσει την ερωμένη ενός αυτοκράτορα.

Σ' ένα άλλο επίπεδο, στην ίδια περίπου περιοχή, στην πόλη της Οινόανδας στην ορεινή Λυκία, ο Διογένης (η ταυτότητά του παραμένει άγνωστη) πάντως, για να ανεγείρει μια τόσο εκτενή επιγραφή, θα ήταν σίγουρα εύπορος) χάραξε σε μια σειρά από πέτρες ένα εκτενές φιλοσοφικό δοκίμιο υπό μορφή επιγραφών²⁵. Τέλος, στην από αρχαιστάτων χρόνων ελληνική Έφεσο, η Κλαύδια Τροφίμη, Ελληνίδα με ρωμαϊκή υποκολλητότητα, που διέτελες πρόκτα και ιέρεια, αφιέρωσε στην Εστία²⁶ δύο όμοια της μνημικά επιγράμματα σε αρχαϊζουσα γλώσσα.

Είναι πραγματικά λυπηρό το ότι ελάχιστα Έλληνες φιλόλογοι και ιστορικοί ασχολήθηκαν με το θέμα της σχέσης ελληнизμού και Ρώμης, και αυτό γιατί η επίσημη ιδεολογική κατεύθυνση σε όλες τις βαθμίδες της ελληνικής εκπαίδευσης ήταν, έως πρόσφατα, η εξιδανικευση της Αθήνας του 5ου π.Χ. αιώνα. Ίσως η έντονη της Ελλάδας στην Ευνομένη Ευρώπη να δώσει έμφαση στη μελέτη της ρωμαϊκής Ελλάδας, καθώς οι νέες συνθήκες που θα αντιμετωπίσει ο Ελληνισμός απαιτούν τη δημιουργία ενός νέου ιδεολογικού, που θα ενδιαφέρεται για πιο οικουμενικές λύσεις²⁷.

Σημειώσεις

1. Βλ. P. Lasiell (ed.), *Philosophy, Politics and Society*, Oxford 1967.
2. Βλ. Αλεξάνδρου Αλεξάνδρου, "Οι Έλληνες και εμείς", *Χίρσογρο Εύματτα* τ. 64, 1997, σσ. 97-104. Επίσης βλ. Π. Τζέρμυ, *Η κρίση της Ελλάδας στον 19ο αιώνα*, Αθήνα 1997, σσ. 15-37.
3. Βλ. π.χ. F. Pates, *The harvest of Hellenism* (N. York 1970). A. Wardman, *Rome's Debt to Greece* (London 1976). J. R. Ellis, *Philip II*

and the Macedonian Imperialism (London N. York), 1976. R. M. Errington, *Philopoemen*, Oxford 1969. E. S. Gruen, *The Hellenistic World and the coming of Rome*, 2 vols (Berkeley, Los Angeles and London, 1984).

4. Έτσι το έργο αυτό αφιέρθηκε στα χέρια φυλάκων αλλά όχι ιδιωτικών κερτακών ερασιτεχνών. Βλ. το σημάδις βιβλίο του Γ. Β. Κορυστά, *Η ερασιτεχνική Ασιατική Σπουδαία και το Αρχαίο θέατρο*, Αθήνα 1996, όπου έχει επενδωθεί επίσημος λόγος, το αποτέλεσμα όμως μενείται από το ερασιτεχνικό λάθη του συγγραφέα (π.χ. συναρπαστική προσκόλληση στον τόπο καταγωγής, έλλειψη μελετηδικότητας).

5. Για τον Πολύβιο, βλ. Δ. Ι. Τουμπακού, *Ο Πολύβιος και η εποχή του*, Αθήνα 1990.

6. Α. Μομιλιάνο, *Σύνη σπαρία: τα άρια του εξελληνισμένου στην αρχαϊκή Αθήνα* 1996, σσ. 58-62.

7. Κ. Σιμόπουλος, *Ξενοκρατία, μακεδονισμός και υποτέλεια*, Αθήνα 1995.

8. Μ. Μ. Βοβία, "Μελίμοι's Hymn to Rome", *JRS* 47, 1957, σσ. 21-28. Το ποίημα τοποθετείται χρονικά στο τέλος του 3ου αιώνα π.Χ.

9. Ο.π., σ. 23.

10. *IG II*, no 63.

11. Πολύβιος 31-4.

12. Φιλόσφος Ιωάννης, *Ιουδαϊσμός πέτριος* Α, 148-152. Ανάλογες μόνιτες βεβαιώσεις αν Ρωμαίοι του Σύλλα, όταν κατέλαβαν την Αθήνα το 80 π.Χ., στον και πάλι χροστίστη η επίσημη των ντόπιων συνεργατών τους για να μετρήσει η σφαγή του πληθυσμού. Βλ. Χαβιέρι, *Ελληνιστική Αθήνα*, Αθήνα 1997.

13. Βλ. P. Frank, *H. M. Asia στους ρωμαϊκούς χρόνους: τα νομίσματα και ορισμένα της ζωής των Ελλήνων*, Αθήνα 1980, σ. 20.

14. Βλ. E. Varinloglu, "Inscriptions from Strattonowa in Caria", *ZPE* 41 1981, σ. 193, σπ. 23.

15. Βλ. P. Gauthier & R. Spawforth, *Hellenistic and Roman Sparta*, London-N. York 1989, σσ. 200-201.

16. Στο M. I. Finley (ed.), *Studies in Ancient Society*, London-Boston 1974, σσ. 166-209.

17. Βλ. Α. Β. Κόρος, "H αρχαία σοφιστική και η λεγομένη δεύτερη σοφιστική", *Δωδώνη*, 11 1982, σσ. 411-426.

18. E. L. Bowie, *ό.π.*, σσ. 196-199.

19. E. L. Bowie, *ό.π.*, σ. 199.

20. Βλ. Ιωάννα Πετροπούλου, "Μετονομασίες, εξηραγισμός, έντονη ένταξη", *Μικρά Ασία* (19ος αιώνας)", *Ετήσιον Διάετα*, τ. 64, 1997, σσ. 93-97.

21. Πολύβιος, *βίος του Θεμιστοκλή*, 32.

22. *IG III* no. 3672.

23. Βλ. τον σλόμασιμό, "Ephesus: Claudia Basilis and her family", στο S. G. Cox 1980, no 1302, για την οικογένεια (για την ακρίβεια, το μένο των Κλαυδίων, που εξουσιοθέτησε με διαταγή του αυτοκράτορα Κόμοδο (πάλι του 1ου μ.Χ. αιώνα).

24. Λουκιανός, *Επίλογος*, 17.

25. Όλα τα δημοσιευμένα τμήματα της επιγραφής, βρίσκονται συγκεντρωμένα στο βιβλίο: *Διογένης Οινόανδας. Οι πολιτικές πέτρες της φιλοσοφίας*, Θεσσαλονίκη 1998.

26. I. Ephesos, no 1062, 89-1 X.

27. Βλ. σχετικά, Α. Φραγκούδου & Θ. Δραγώνα (επιμ.), "Τι είναι η πατριδα μας", *Επίσκοπικισμός στην ελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα 1996.

Βιβλιογραφία

- S. M. Alcock, *Graeco Capta: The landscapes of Roman Greece*, Cambridge 1956.
- Γ. Ανδρέαδης, *Το παιδί της Ακρόπολης*, Αθήνα 1969.
- C. M. Bowra, "Melimoi's Hymn to Rome", *JRS* 47, 1957, σσ. 21-28.
- M. I. Finley (ed.), *Studies in Ancient Society*, London-Boston 1974.
- P. Frank, H. M. Asia στους ρωμαϊκούς χρόνους: τα νομίσματα και ορισμένα της ζωής των Ελλήνων, Αθήνα 1980.
- Γ. Β. Κορυστάς, *Η Ορισμοστική Ασιατική Σπουδαία και το Αρχαίο θέατρο*, Αθήνα 1996.
- P. Lasiell (ed.), *Philosophy, Politics and Society*, Oxford 1967.
- Τ. Τζέρμυ, *Η κρίση της Ελλάδας στον 19ο αιώνα*, Αθήνα 1997.
- Δ. Τουμπακού, *Ο Πολύβιος και η εποχή του*, Αθήνα 1990.
- Α. Φραγκούδου & Θ. Δραγώνα (επιμ.), "Τι είναι η πατριδα μας", *Επίσκοπικισμός στην ελληνική εκπαίδευση*, Αθήνα 1996.

"Greco-Roman Civilization": Is Such a Term Valid?

C. Mantas

The topic of this article is the ideological use of the classical past during the post-classical period (3rd century BC-3rd cent. AD). The term "Greco-Roman civilization" is used widely in the terminology of Historiography, in order to signify the cultural amalgam that derived from the meeting of the Roman power with the Greek spirit. Regardless of how fluttered the modern Greeks may be by the saying that "Greece subordinated the brutal Latium by its spirit", reality, or at least its fragments, traceable in various sources of the Hellenistic and the Roman-occupied area, narrate a quite different story.

It is really sad that only few Greek philologists and historians have dealt with the relation of Hellenism and Rome, the main reason for this attitude being, that the official ideological approach in all levels of Greek education has until recently idealized the fifth-century BC Athens. It is probable that Greece's accession into the European Union will emphasize the study of Roman Greece, as the new circumstances that Hellenism in force, will demand the creation of a new, ecumenically oriented ideology.